

Ants Viires 1918–2015

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen ulkomainen jäsen, kansatieteilijä Ants Viires kuoli maaliskuun 23. päivänä 2015.

Ants Viires syntyi Tartossa jouluaaton aattona 1918. Hänen aloittaessaan vuonna 1925 koulun olivat takana jo ensimmäisen maailmansodan vaikeat vaiheet – vanhempien oli ollut pakko vaihtaa ammattia ja työpaikkaa moneen kertaan. Isän odottamattoman kuoleman jälkeen (1931) perheen elättäminen jäi äidin harteille. Pojat Kalle ja Ants pystyivät kuitenkin käy-

mään koulunsa loppuun. Viimeksi mainittu sai Hugo Treffnerin kymnaasin päätteeksi 1937 vanhempainneuvoston myöntämän 500 kruunun palkinnon sekä Alexis Carellin tuolloin kuuluisan kirjan *Man, the Unknown*. Toimeentulon epävarmuudesta huolimatta Ants kirjoittautui 19-vuotiaana Tarton yliopiston filosofiseen tiedekuntaan. Aineyhdistelmään valikoituivat aluksi äidinkieli, virolainen ja yleinen kirjallisuus, historia, kansanrunous ja englantilainen filologia.

Opintojen välissä oli kuitenkin käytävä armeija. Heinäkuun alussa 1938 Ants astui Tartossa majaan pitävän Kuperjanovin partisaanien pataljoonaan, jossa hänet sijoitettiin kansliakirjuriksi kunnes kotiutettiin. Heinäkuussa 1940 julistettiin yleinen liikekannallepano. Sitä seurannut lyhyt palvelus Saksan armeijassa sotapoliisin tulkkina – tumma univormu saattoi asiaa tarkemmin tuntemattomasta näyttää SS-miehen mustalta puvulta – hidasti vuosikautia Viireksen sodanjälkeistä uralla etenemistä. Sodan loppuvaihe kului mieheltä neuvostoarmeijaan mobilisointia vältellen.

Paluu neuvostomallin mukaiseen yliopistoon edellytti aineyhdistelmän tarkistamista. Vallitsevissa sekavissa oloissa oli syytä panostaa nopeaan etenemiseen. Lukuisia tenttejä edellyttäneen englantilaisen filologian tilalle nousi etnografia, jossa oli joka asteella (approbatur, cum laude ja laudatur) vain yksi tentti. Vaa’assa painoivat myös Tarton yliopistoon vuonna 1939 perustetun kansatieteen professuurin ensimmäisen haltijan Gustav Ränkin innostavat luennot ”Etnograafiliset reaaliat”. Kansatieteestä tulikin sitten pääaine ja leivänantaja.

Myrskyisät vuodet

Sodan aikana Viires sai vuonna 1942 opiskelun ohella työtä Eesti Rahva Muuseumissa. Eri tahoille sijoitettuja kokoelmia ryhdyttiin kokoamaan jälleen yhteen ja kenttätyötkin aloitettiin sota-ajasta huolimatta. Laitos oli perustettu jo vuonna 1909, mutta tieteellinen museotoiminta alkoi vasta 1920-luvulla, jolloin museonjohtajaksi tuli suomalainen kansatieteilijä Ilmari Manninen. Hän vastasi tuolloin myös alan opetuksesta Tarton yliopiston dosenttina. Museon johtajana toimi sodan aikana Erik Laid ja hänen apulaisinaan mm. Helmut Hagar ja Ilmar Talve. Tajutessaan maansa odotettavissa olevan kohtalon he siirtyivät 1945 Gustav Ränkin tavoin Ruotsiin (Ilmar Talve sittemmin edelleen Suomeen) jättäen tieteenalalle suuren aukon.

Miehitettyssä Neuvosto-Virossa ei ollut enää kansatieteen oppituuolia, vaan oppiaine liitettiin Tarton yliopistossa arkeologian tavoin historian laitokseen. Professori Harri Moora muodosti kuitenkin pienen etnografien ryhmän, josta Viireskin sai 3-vuotisen ”aspirantuurin”. Tulevalta tutkijalta

ilmestyi museon vuosikirjassa ensimmäinen tieteellinen artikkeli *Ratsastaminen, vanha kansanomaisen liikkumistapa*. Kulkuun ja kuljetukseen liittyvä aihepiiri oli kuitenkin sillä erää jätettävä syrjään ja otettava pääteemaksi virolainen puutyö. Tämä aihe oli jäänyt käsittelemättä Ilmari Mannisen kansankulttuurin yleisesityksestä *Die Sachkultur Estlands I–II* (1931, 1932). Samaan aikaan Viires luennoi yliopistossa mm. johdatusta etnografiaan sekä yleistä etnografiaa.

Poliittisten olojen kiristyessä 1950-luvun taitteessa käynnistettiin ”porvarillisten nationalistien puhdistus”. Viron historiaa ja kansankulttuuria tallentava ja tutkiva museo ”paljastettiin nationalistien pesäpaikaksi”. Ants Viireksen – kuten monen muunkin tutkijan ja museoihmisen – oli nyt vaikea löytää työtä. Saatavilla oli vain tilapäisiä komennuksia tyystin eri aloita. Perhesyiden vuoksi Ants Viires haki työtä Tallinnasta ja toimi sitten muutama vuoden kielten opettajana Sakun maatalousoppilaitoksessa menestyen ansiokkaasti myös laitoksen johtotehtävissä 1952–56.

Neuvostoliiton tiedepoliittisen järjestelmän mukaisesti länsimaista tiedettä kritisoiitiin ja ”uutta” tiedettä alettiin ohjailla Moskovasta käsin samalla kun tutkimus erotettiin yliopisto-opetuksesta erityisiin tiedeakatemioidiin, joiden laitoksista kielen ja kirjallisuuden sekä historian instituutit siirrettiin Tallinnaan.

Asema vakiintuu

Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953 alkanut ”suojasää” heijastui Viroonkin. Eesti Rahva Muuseumista kehittyi 1950-luvun lopulta alkaen jälleen museotyön ja aineellisen kulttuurin tieteellinen keskus. Vuonna 1955 Viirekselle avautui mahdollisuus suorittaa historian kandidaatin arvo Tartossa. Vuonna 1956 Viires pääsi Viron tiedeakatemian historian laitoksen nuoremaksi työntekijäksi tavoitteena edellä mainittu kandidaatin väitöskirja. *Eesti rahvapärane puutööndus* valmistuikin vuonna 1960 (uusi painos 2006). Vastaväittäjinä olivat kielitieteen professori Paul Ariste, folkloristiikan dosentti Eduard Laugaste ja tutkija Natalia Shlygina Moskovan Etnograafisesta Instituutista. Viimeksi mainittu oli suorittanut itse kandidaatin tutkinnon vasta edellisenä vuonna Viron talonpoikaisrakennuksia käsittelevällä työllään ja oli siten tulevaisuudessa tärkeä linkki Viron ja Moskovan välillä. Moskovan ja Leningradin Tiedeakatemian etnografian osastojen johdolla tehtiin vuosittain monitieteisiä tutkimusretkiä Neuvostoliiton pienten kansojen etnisen historian tutkimiseksi.

Kun Tiedeakatemiaan virallistettiin noihin aikoihin Harri Mooran johdama arkeologian ja etnografian sektori, jatkui Viireksen ura vanhempana tutkijana. Hän saattoi aloittaa varsinaisen tohtorin väitöskirjan tekemisen balttilaisista kulkuneuvoista.

Suhteet ulkomaille

Viires oli ennättänyt tutustua jo sodan aikana niihin museomiehiin ja kansatieteen tutkijoihin, jotka sittemmin pakenivat maasta. Näillä suhteilla tuli sittemmin olemaan tärkeä merkitys solmittaessa tieteellisiä kontakteja Neuvosto-Virosta ulkomaailmaan. Pian sen jälkeen, kun vuonna 1955 oli solmittu sopimus vastavuoroisesta tieteellis-teknillisestä yhteistoiminnasta Suomen ja Neuvostoliiton välillä, kävi Virossa ensimmäinen suomalainen kulttuurivaltuuskunta näkyvimpinä hahmoinaan professori Kustaa Vilkuna ja tohtori Väinö Kaukonen. Siteet lujittuivat Viron Etnograafiamuseumin 50-vuotisjuhlan yhteydessä vuonna 1959, kun onnittelijoiden joukossa oli silloinen Kansallismuseon kansatieteellisen osaston johtaja tohtori Niilo Valonen, josta tuli muutaman vuoden kuluttua Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori Kustaa Vilkunan siirryttyä Suomen akatemian jäseneksi. Näiden vierailujen myötä Ants Viireksestä tuli keskeinen kontaktihenkilö ja vierailijoiden väsymätön opas. Kontaktipinta laajeni ja syveni entisestään vuonna 1964, jolloin Helsingin yliopiston kansatieteen jatko-opiskelijat tekivät matkan Tallinnaan ja Tarttoon.

Kongressimatkat tulivat mahdollisiksi 1960-luvulla, ensin sosialistisiin maihin. Moskovassa vuonna 1964 pidetty VII kansainvälinen antropologisten ja etnologisten tieteiden kongressi merkitsi Viron etnografeille laajempien suhteiden alkua. Niitä vauhditti tilaisuudessa julkistettu Harri Mooran ja Ants Viireksen johdolla kirjoitettu teos *Abriss der estnischen Volkskunde*.

Noihin aikoihin Viires aloitti suomalaisten tutkimusten esittelyn Virossa. Kustaa Vilkuna lähetti Viirekselle aikakauslehti *Kotiseutua*, jossa tämä itsekin sai julkaistuksi kirjoituksiaan muun muassa Kansatieteellisestä tutkimustyöstä Neuvosto-Virossa. Hänen artikkeleitaan alkoi ilmestyä yhä useammin ulkomaisissa aikakausjulkaisuissa kuten *Ethnologia Europaea*ssa.

Tšekkoslovakian kriisi 1968 käynnisti jälleen taantumuksen ja pysähtyneisyyden kauden. Kutsuja ulkomaisiin kongresseihin tuli, mutta matkustuslupa jäi saamatta. Milloin vedottiin kutsun liian myöhäiseen saapumisajankohtaan, milloin muiden tutkijoiden vuoroon päästä ulkomaille. Myös länsimaisilla kirjasimilla varustettujen koneiden käyttöä säännösteltiin. Tilannetta yritettiin helpottaa viemällä Suomesta lahjaksi kevyitä matkakirjoituskoneita. Tilanne korjaantui vasta 1980-luvulla tietokoneiden alkaessa yleistyä yliopistoissamme, jolloin tšekkiläiset kirjoituskoneet vapautuivat ”poistoon” ja vietäviksi veljesmaan tiedemiesten käyttöön.

Vuonna 1970 Virossa järjestetystä kolmannelta fenno-ugristikongressista tuli merkittävä uusien kansanvälisten yhteyksien solmintatilaisuus. Viires vastasi tuolloin tiedeakatemian etnografian sektorin puolesta järjestelyistä. Hänen ensimmäinen – tosin epävirallinen – matkansa Suomeen järjestyi samana vuonna monien tšekkiläisten kansatieteilijöiden isännöimänä. Professori Talve ehdotti tässä yhteydessä Viirekselle jopa loikkaamista Ruotsiin, jossa heimoveljet kyllä pitäisivät hänestä huolta.

Kun Tiedeakatemian kansatieteen sektori erotettiin omaksi yksikökseen vuonna 1977, ei Viirestä nimitetty sen johtajaksi toisaalta vanhojen ”sodan-aikaisten syntien”, toisaalta puolueen jäsenkirjan puuttumisen vuoksi. Vasta kansainvälinen huomio mursi vihdoinkin keinotekoiset muurit.

Virallinen vierailu Suomeen toteutui vuonna 1978 Helsingin yliopiston ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kutsusta paljolti seuran edellisen sihteerin Pekka Sarvaan junaillemana. Viires oli kutsuttu jo kahdeksan vuotta aikaisemmin seuran ulkomaiseksi jäseneksi, ja nyt hänelle aukeni mahdollisuus kiittää pitämällä yhdistyksen kokouksessa esitelmä *Alkeellisten laahausvälineiden historiasta Baltian maissa*. Se nojasi valmisteilla olevan väitöskirjan aineistoon, jonka eteen oli tehty runsaasti kenttätöitä ja arkistotutkimuksia Virossa sekä muissa Baltian maissa. Näitä matkoja Viires hyödynsi myös katsastaessaan virkansa puolesta rakennuksia ja esineistöä tulevaa valtakunnallista ulkomuseota varten. Täkäläiseen tapaan kenttätömatkoilla käytettiin piirtäjinä taidekouluissa opiskelevia tai sieltä valmistuneita henkilöitä. Yksi heistä oli graafikko Evi Tihemets, josta tuli hänen järjestyksessä toinen puolisonsa 1968.

Tohtorinväitöskirja *Talurahva veovahendid* valmistui vuonna 1979 ja julkaistiinkin 1980, mutta lopullinen todistus suoritetusta tutkinnosta saapui Moskovasta vasta vuoden 1982 alussa kazanilaisen professorin lausuntojarrutuksen viivästyttämänä. Muodollisen pätevyuden saavuttanut Viires kutsuttiin välittömästi Helsingin yliopiston kunniatohtoriksi. Ulkomaisen huomionosoituksen siivittämänä tuli vihdoinkin poliittinen anteeksianto ja hänet nimettiin Tiedeakatemiaan muodostetun etnografian osaston johtajaksi 1983. Tehtävässä Viires toimi puoli vuosikymmentä eli eläkkeelle siirtymiseensä saakka.

Perestroikan myötä 1980-luvulla paranivat virolaisten mahdollisuudet ulkomaille matkustamiseen ja sitä myöten myös tutkimukselliset yhteistyömahdollisuudet. Ants Viires oli nimitetty Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellis-teknillisen yhteistoimintakomitean kansatieteen ja antropologian työryhmän jäseneksi 1970-luvun lopulla. Virossa tiedeakatemian katkaistua siteet 1990-luvun alussa vanhaan Moskova-johtoiseen järjestelmään, Viires osallistui Viron itsenäisen tiedeakatemian edustajana kansatieteen ja antropologian työryhmien aloittamaan, mutta viimeiseksi jääneen tutkimushankkeen ns. Inkeri-projektin organisointiin. Kansatieteilijät toteuttivat nyt suomalais-virolais-venäläisenä yhteistyöprojektina vertailevan kaupunkitutkimushankkeen, jonka tulokset julkaistiin kahtena niteenä *Studia Fennica Ethnologica* -sarjassa. Vuonna 1994 näki päivänvalon *Everyday life and ethnicity. Urban families in Loviisa and Võru* ja vuonna 1999 *Ingrians and Neighbours. Focus on the eastern Baltic Sea region*.

Monografioista kokoomateoksiin

Viron itsenäistyttyä vuonna 1991 kansatiede koki yhtäältä näivettymisen, toisaalta museoalalla näyttely- ja tutkimustoiminnallaan uuden tulemisen. Sen jälkeen kun yliopistoon oli perustettu vuonna 1992 etnologian oppituoli, alkoi Tallinnan tiedeakatemian etnografian sektorin jatkaja pienentyä tutkijamäärältään. Ants Viires toimi tämän yksikön ja tiedeyhteisön tutkijana ja johtajana vuosina 1956–96 eli vielä eläkkeelle siirtymisen 1992 jälkeenkin osa-aikaisena ”konsulttina”.

1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alkupuolella Viires luennoi Viron kansatieteestä useasti eri puolilla Eurooppaa, myös Suomen yliopistoissa. Pienen Viron kansan ja sen kansankulttuurin tunnetuksi tekemisessä Ants Viires teki enemmän kuin kukaan muu. Häneen henkilöityi ’kansatiede Virossa’ ja hän tuli henkilönä tutuksi monelle nuoremmallekin kansatieteen opiskelijalle ja opettajalle. Sittemmin hän omistautui virolaisen kansankulttuurin suurteosten kirjoittamiseen ja toimittamiseen. Niitä on ilmestynyt niin Virossa kuin Suomessakin. Mainittakoon vain vuonna 1995 (2000 ja 2007) ilmestynyt 400-sivuinen Ants Viireksen kokoama ja toimittama *Eesti rahvakultuuri leksikon* ja 1998 yhdessä Elle Vunderin kanssa kokoama ja toimittama 676-sivuinen *Eesti Rahvakultuur* (2008). Suomessa ovat ilmestyneet Viron kansankulttuurin katsaukset teoksissa *Viro. Historia, kansa, kulttuuri* (1995) ja *Viron perinnekulttuuri* (1997). Näissä ja monissa muissakin yhteyksissä Ants Viires käsitteli perinteistä virolaista maaseudun kansankulttuuria kuten hänen juhlakirjassaan *Kultuuri mõista püüdes* (1998) julkaistusta bibliografiasta käy ilmi. Vuodesta 1943 alkaen Viires julkaisi (vuosia 1949–54 lukuun ottamatta) joka vuosi kirjojen lisäksi artikkeleita, arvosteluja, katsauksia ja runoja. Myös kuvataide oli lähellä hänen sydäntään.

Ants Viires oli lukuisien ulkomaisten tieteellisten seurojen kunniajäsen ja mm. Gustav Adolfs Akademi myönsi hänelle tunnustuspalkinnon. Itsenäinen Virokin muisti uutteraa tiedemiestä kunniamerkein.

Ants Viireksen valoisa, humaani, huumorintajuinen, monipuolisesti kulttuurisesti orientoitunut ja alansa läpikotaisin tunteva persoonallisuus teki hänet tunnetuksi ja suosituksi sekä toi suuren määrän ystäviä kautta Euroopan.

Matti Räsänen & Teppo Korhonen